

Door de bril van de Meester

Door Hans Vandenberghe

Ik ben op weg naar Bayreuth. In de trein. Dat levert mij wat leestijd op en hoef ik niet zes uur aan een stuur te zitten op saaie autostrades. Ok, er is natuurlijk de podcast van Piet maar die hebben we al volledig beluisterd (of Geschiedenis voor herbeginners, een sterke aanrader). Op de trein ben je vrij. Ik heb de libretto's van *Parsifal* en *Tristan* bij want die gaan we ervaren in het Festspielhaus dit jaar. Licht gepakt (wel smoking) en voor de rest zullen we de tijd vol krijgen met wat boeken (biografie van Christoffel Plantijn en Wagner and Philosophy van Bryan Magee, waar ik nog altijd in bezig ben). Op de trein naar Frankfurt is het in Brussel fris en bewolkt maar op de app zie ik dat het vandaag nog 28 graden zal zijn in Bayreuth, dus T-shirt en korte broek.

Gebruik van AR

Morgen *Parsifal* en we gaan voor een experiment, de AR (Augmented Reality) bril. Een stukje techniek om de operavererving te versterken, of juist niet. Ik zal er uitgebreid verslag over geven. Het gebruik van zogenaamde *immersive media* is in, met wisselend resultaat. Onderzoek wijst uit dat het bijzonder effectief is in oorlogsjournalistiek waar je werkelijk op de plaats van de gruwel kunt zijn door 360° beelden te bekijken met een VR-bril. Het vergroot de empathie en het medeleven van de kijker en leidt tot hogere gelddonaties aan reddingsoperaties ter plaatse. Maar wij gaan meer amusante oorden opzoeken.

Ook in de culturele beleving maakt VR (Virtual Reality) en AR hun opgang. Zo kan je in het British Museum via de Hololens (AR-bril) bijkomende info zien over de stukken, je kan inzoomen op schilderijen en de textuur van het werk zien. Historische stadswandelingen worden ook vaak verrijkt met AR. Dan zie je plots historische taferelen voor je neus *in situ* op je afkomen of een ruïne krijgt terug het voorkomen van vijfhonderd jaar geleden.

Ook in opera wordt deze technieken toegepast. Tijdens COVID werd er zelfs een volledig virtuele opera gemaakt (Vopera). Cultuurliefhebbers zijn uiteraard kritisch want de authentieke beleving van het erfgoed of de cultuuruiting mag niet verstoord worden. Dit schijnt wel mee te vallen op voorwaarde dat de kwaliteit van de technologie hoog is en de gebruiksvriendelijkheid ervan gegarandeerd. Met deze voorwaarden, wordt er een verhoogde (emotionele) betrokkenheid vastgesteld en zorgt het ook voor een meer laagdrempelige educatie (mensen schijnen meer te onthouden van een museum bezoek door de AR effecten).

Ik ben dus benieuwd of ik door de AR bril dichterbij de sfeer van de graalridders zal komen, meer door de verlokkingen van Kundry zal worden bekoord of sterker zal meevoelen met de pijn van Amfortas. Ik ben voorzichtig hoopvol. Wat betreft de kwaliteit komt het helemaal goed want die brillen in het Festspielhaus kosten 1000 dollar het stuk, verneem ik later.

Mens en techniek

Maar hebben we al die techniek wel nodig? De techniekfilosoof (en rector van de Amsterdamse Universiteit) Peter Paul Verbeek zegt in zijn boek “De grens van de mens. Over techniek, ethiek en de menselijke natuur” dat de mens *altijd* gebruik heeft gemaakt van techniek om zijn mogelijkheden te versterken, hij is immers een “Mangelwezen”, van nature uit onvolmaakt, onaf. Opdat techniek de mens dient, dient ze “transparant” te zijn. Je moet “vergeten” dat je ervan gebruik maakt. Bij aandachtig autorijden vergeet je eigenlijk dat je in de auto zit en velen kennen de ervaring van het zoeken naar je bril terwijl je ze op je neus hebt. Dus voor een goede ervaring moet ik straks die AR-bril kunnen vergeten (*spoiler alert*: dat zal niet zo zijn...). Je moet ‘door de technologie’ heen een sterkere ervaring hebben, met meer mogelijkheden, meer dimensies, een upgrade dus van de menselijke mogelijkheden. Nogmaals, de mens heeft nooit iets anders gedaan. Dus laten we open staan, nieuwsgierig zijn en experimenteren. Het kan tot nieuwe ervaringen leiden. Cultuur is immers een levend product, we moeten het af en toe een nieuwe stimulus geven, een shotje Tequila, anders verstofft het in de oude doos.

1 – 0 voor techniek

Zaterdag 17 augustus, 15.50 uur. Ik zit op mijn plaats (rij 28, stoel 31) naast twee Amerikanen uit Texas die er losjes gekleed bijzitten. Na een korte gemoedelijke babbel zetten we de AR bril op. Binnen vijf minuten begint *Parsifal*. Het ding weegt wel wat en voelt al warm aan (terwijl het in de zaal al zeer warm is). Ik zie onmiddellijk in koeien van letters het woord Parsifal voor mijn gezichtsveld zweven. Dan de bekende openingsmuziek. Als in een warm bad geef ik me over aan de ervaring. Onmiddellijk bevind ik mij in een soort sneeuwvlucht (overal wervelende vlokken die vrolijk meebewegen op de muziek van de prelude). Onder mij een ijsvlakte met grote bomen. Wanneer het doek opengaat en Gurnemanz (Georg Zeppenfeld) het libretto inzet komen er meer figuren voor mijn ogen zweven (kristallen, chemische structuren) terwijl een soort levensboom geveld op de grond ligt. Overal in je gezichtsveld zie je wat, boven, onder, links, rechts. Een kromme speer steekt in de boom (Ben ik in de *Walkure* beland?) en verwijst naar het Wagner thema van de spanning tussen macht en natuur. Van zodra er macht, controle en beheersing ontstaat wordt de natuur te kort gedaan. En dat is meteen het ‘leidmotiv’ van deze productie die de graal neerzet als de mineralen der aarde die door de mens tot uitputting toe ontgonnen worden met een grote ‘wonde’ in de aardkorst tot gevolg. Ziedaar de interpretatie van de Amerikaanse regisseur Jay Scheib van de symboliek in *Parsifal* die ‘nooit religieus bedoeld is’, zo drukt Dr. Frank Piontek ons op het hart in *die Einführungs-vortrag*.

Maar terug naar de bril.
Doorheen de AR effecten (vertakte structuren, vlinders, nog meer mineralen symboliek) zie je de bühne zeer goed en ik ben blij dat ik die bril op heb want de eerste acte is qua regie vrij plat, ietwat monotoon (eigenlijk saai). Goed gezien om hier dan AR uit te proberen. Wanneer Parsifal dan de zwaan neerschiet, krijg je voor het eerst echt de meerwaarde van AR te zien:

een reuze zwaan vliegt op je af, krijgt een pijl in de borst en valt - boef! - vlak voor je neus neer. Je kan hem in alle detail bekijken, stervend. De beeldkwaliteit is werkelijk voortreffend. Ondertussen blijven er pijlen recht op je afkomen. Je ziet ze recht in je eigen hart vliegen. Ja dat werkt. Je voelt als het ware het lot en de pijn van de zwaan. OK, één-nul voor de AR. In de pauze deel ik mijn ervaringen met een paar Wagnervrienden. Ze luisteren beleefd maar zijn (nog) niet echt overtuigd. “Voegt het echt iets toe?” Volgens mij wel, maar toegegeven het is een andere beleving, er komt een dimensie bij

en er is een risico dat je wat verder gaat afstaan van het theater op de bühne en niet meer let op de lichaamstaal en de mimiek van de zangers.

Prikkels

In de tweede acte komt Kundry zowaar op mijn schoot zitten. Ze knippert met haar verleidelijke ogen. Ze ziet er (natuurlijk) goed uit. Lang kleed, mooie schoenen (de rest laat ik even aan jullie verbeelding over...). Twee-nul. Echter... Op het einde van de tweede acte merk ik voor het eerst een nadeel. Na allerlei figuren en structuren weer in de 3D wereld te hebben meegemaakt (sommige zijn zeer raadselachtig zoals een grote lopende haas met een stralenkrans rond zijn hoofd) en kleine mensfiguurtjes die overal krielen, begin ik de opera te 'cerebraal' te beleven. Te veel prikkels, teveel nadenken, zoeken naar betekenissen van de geprojecteerde symboliek (pijlen met veren, hamers, lithiumkristallen, duiven, handen, explosies...).

Maar ondertussen zingt Ekaterina Gubanova een prachtig duet met Andreas Schager. Het komt binnen maar ik ben teveel afgeleid merk ik. Ondertussen begint de bril echt warm te worden, mijn neusrug doet pijn. Je krijgt ook repetitieve effecten te zien (bomen, mensen, kristallen, een kromme speer). Ook eerder tijdens de 'bloemenmeisjes' scène (werkelijk prachtig gezongen, en wat klinkt het toch goed in dat festspielhaus!) zie je amper wat er op de scène gebeurt omdat je bijna verstikt wordt door de weelderige bloemen die in je gezichtsveld opgedrongen worden. Allemaal heel mooi, dat wel, maar toch te overdadig en het leidt af van de muzikale ervaring. Dus, twee-één.

Help!

Acte III. Oei, wat gebeurt er? Als ik mijn bril opzet, gebeurt er niets. Ik kijk links en rechts van mij. Mensen hebben hun bril op (zetten ze wel vaker af dan in het begin) maar die lijkt dus wel te werken. Er zit een knopje rechts op de montuur, dat druk ik even in. Niets. En dus ben je, terwijl Gurnemanz de draad van het verhaal weer oppakt, met dat ding bezig. "Waarom werkt het niet bij mij en bij de anderen wel?". Na nog een kwartier prutsen leg ik het weg (voorzichtig) en geef me over aan de pure ervaring. Vooral het einde is van een schoonheid zowel visueel als muzikaal dat mij toch boven de visuele effecten van AR tilt. Twee-twee. Achteraf ben ik blij om een kort vergelijkend experiment te hebben kunnen doen en kan besluiten dat de AR-effecten af en toe (zeker in de eerste acte) verrassend en trefzeker waren maar ze gaan na een tijdje wel vervelen. Heeft het mijn opera-ervaring opgekrikt? Zeker niet altijd, soms zelfs verstoord. Dus een break-even. Ik zou niet beweren dat de mensen zonder bril iets gemist hebben (behalve Kundry natuurlijk...).

Evaluatie: behoudend-doorbrekend

Maar hoe (met welke bril...) zou Wagner daar nu naar kijken? Wel, als er een kunstenaar was in de negentiende eeuw die met *immersive experience* bezig was, dan was hij het wel. Ook zijn theater moest "transparant" zijn, slechts een middel om de toeschouwer volledig onder te dompelen in de ervaring van het muziektheater. Orkest diep in de bak, Grieks theater, lichten uit en enkel de scène. Het publiek moest het theater als het ware compleet vergeten. Dus een stapje verder gaan en een AR-bril opzetten zou hij vandaag waarschijnlijk niet vijandig gezind zijn. Daarbij moet wel gezegd dat Wagner natuurlijk een dubbele verhouding had tot traditie (behoudend-doorbrekend). Enerzijds wou hij het doorbreken, anderzijds vond hij sommige moderne tendenzen maar niets in zijn tijd. Denk aan de *Meistersinger* waar stricte muziekregels en regelmaat doorspekt worden met organische doorgecomponeerde muziek.

Hoe kunnen we de operaganger van de eenentwintigste eeuw een meer totale, immersieve ervaring geven? Dat is niet zo eenduidig en het toevoegen van digitale elementen is daar niet noodzakelijk de oplossing voor. Als ik zondag *Tristan* op mij laat afkomen, ben ik meer ondergedompeld dan met *Parsifal*, zonder bril, met fabuleuze muziek die - wat mij betreft - het immersieve element bij uitstek blijft. Grappig genoeg, verneem ik in de pauze van *Tristan* van een Fins koppel (ze zijn - terecht! - zeer trots op de performance van Camilla Nylund als Isolde) dat ook bij hen de AR-bril niet werkte in de derde actie gisteren (enkel de laatste vijftien minuten, was het zo bedoeld?). Gelukkig is de muziek van Wagner veel resistenter en betrouwbaarder dan de techniek. Je kan er altijd op rekenen, telkens weer. Keer op keer, denk je achteraf, "Wat heb ik nu toch weer meegemaakt!" Na zes uur opera wandel ik energiek, samen met twee Wagnervrienden, naar het restaurant, volledig voldaan en nog ondergedompeld in die andere wereld.